

MODERNE SPYDSPISSER ELLER DE SISTE ASKETER?

Den likestilte utdanningsmiddelklassen i dagens Norge

Helene Aarseth helene.aarseth@sosgeo.uio.no

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

Utdanningsmiddelklassens oppslutning om det norske likestillingsprosjektet synes å være motivert av en særegen form for gjør-det-selv-orientering med røtter i en protestantisk etikk. I møte med mer globaliserte familie- og arbeidslivskulturer står denne orienteringen ved en skillevei: De «nye» fedrene som i dag framstår som selve inkarnasjonen av det moderne, kan like gjerne representere et raskt utdøende fenomen.

DE SISTE 30–40 årene har utviklingen gått sakte men sikkert i retning mer likestilte familieformer. I norsk sammenheng innebærer dette både at mødre skal jobbe full tid og at menn, understøttet av statlige velferdsordninger, skal ta mer ansvar i familien. En annen måte å si det på er at vi – i likhet med andre nordiske land og i motsetning til det som er vanlig andre steder i verden – opererer med en dobbel likestillingsmodell (Ellingsæter og Leira 2006). Og selv om noen vil mene det går tregt, er det stadig flere som nærmer seg en slik dobbelt-likestilt familieform i praksis: Småbarnsmødrene jobber stadig mer (Kitterød 2007), og menn står for en stadig større andel av familiarbeidet (Kitterød 2002). Det kan derfor være nærliggende å anta at utviklingen vil fortsette i samme retning og at denne familieformen har fremtiden foran seg. Ser man nærmere på statistikken, ser det ut til at den doble likestillingsmodellen særlig har gjennomslag i par der begge har høy utdanning (Kitterød 2000). Det er også i denne gruppen, som jeg her vil betegne som den likestilte utdanningsmiddelklassen, at fedre tar ut størst del av foreldrepermisjonen (Grambo og Myklebø 2009), og framveksten av en «ny» og mer omsorgsorientert maskulinitet er mest synlig (Brandt og Kvande 2003). Den likestilte utdanningsmiddelklassen framstår altså som «de moderne» som går foran, mens andre, mer tradisjonelle, gradvis kommer etter i en utvikling som bare kan gå én vei. Det er grunn til å sette et spørsmålstegn ved denne forestillingen.

Mens det generelle bildet er at vi blir mer og mer likestilte og «moderne», dukker det nemlig stadig oftere opp tegn på andre, konkurrerende tendenser. Avisen Dagens Næringsliv følger for eksempel med interesse den nye «trenden» med kvinner som igjen ønsker å vie sitt liv til barn og interiør. Selv om dette fenomenet delvis knyttes til en økonomisk elite, er det også tegn til en bredere motreaksjon mot likestillingens tidsklemme og reaktivering av drømmen om det «naturlige moderskapet» med mange barn, langvarig amming og mer tid og overskudd (Ellingsæter 2004). En annen tendens som i en viss forstand kan knyttes til det samme behovet for mer tid og overskudd, er at bruk av innleid hjelp i huset øker (Kitterød 2009). For eksempel ble det registrert en seksdobling av antallet *au pairer* fra 2000–2008.¹ På tross av denne økningen er det i Norge fortsatt en svært liten andel familier som benytter seg av innleid hjelp i huset. Men det er et åpent spørsmål om slike tendenser vil forbli marginale. Et moment som kan tale for det motsatte, er at økt kontakt på tvers av landegrensene, større lønnsforskjeller og et mer internasjonalsert arbeidsliv kan bidra til å forsterke slike utviklingstrekk. Mot denne bakgrunn kan det være interessant å spørre hva det er som driver utdanningsmiddelklassens oppslutning om den norske doble likestillingsmodellen og hvor bærekraftig denne modellen er i et mer globalisert Norge. Vil den norske utdanningsmiddelklassen i fremtiden i økende grad gripe tilbake til husmorfamilien? Eller, kanskje mer sannsynlig: Vil denne gruppen, selve spydspissene i det norske likestillingsprosjektet, i tiden framover gå i spissen for en gjeninnføring av tjenerskapet, slik at de i større grad kan skumme fløten av de berikende aktivitetene og relasjonene både hjemme og på jobben – og la andre ta seg av gulvvask, syke barn og lekselesing?

HVERDAGSLIVET I DEN LIKESTILTE UTDANNINGSMIDDELKLASSEN

De følgende diskusjonene tar utgangspunkt i en kvalitativ intervjustudie² av ni foreldrepar som i særlig stor grad slutter opp om den norske likestillingsmodellen. Begge jobber full tid som konsulenter, forskere, arkitekter, psykologer eller jurister, samtidig som de tar om lag like mye ansvar for hverdagslivet i familien. Parene utmerker seg kanskje særlig ved at mannen tar mer av hjemmeansvaret enn vanlig: Fire av mennene ble også intervjuet i 1990, i forbindelse med at de, tre år før fedrekvoten ble innført, tok ut en større del av foreldrepermisjonen. Begge parter har høyere utdanning og tilsvarende «grådige jobber», det vil si jobber der kravene til innsats i prinsippet er grenseløse og i stor grad basert på egenmotivasjon.

I andre vestlige land der det er mer vanlig for toinntekts-familier å sette ut store deler av familiearbeidet til andre, har forskere hevdet at familien tømmes for mening og innhold mens jobben blir arena for selvutfoldelse, samhörighet og bekrefteelse (Hochschild 1997). Jeg finner imidlertid et helt annet mønster i de norske dobbelt-likestilte familiene. Snarere enn at familien tappes for investeringer og mening, ser det ut til å skje en intensivering både på jobben og hjemme. På hjemmebane er det først og fremst foreldrerollen som driver investeringene. Barna er verken over-

latt mye til seg selv eller til kostbare private fritidsaktiviteter. Selv om foreldrene tilhører den gruppen som til sammen legger ned flest arbeidstimer på jobben, deltar de samtidig svært aktivt i barnas liv (Aarseth 2008a). Ikke bare kjører de til fotballtrening og korøvelse; de er fotballtreneren, kordirigenten og teatergruppelederen. De deltar i skolekorpsets loppemarkedskomiteé og er involvert i barnas skolehverdag, hvor flere av dem har ulike verv slik at de kan bygge nettverk med andre foreldre i nærmiljø og skole. Så skulle man tro at de valgte å ta lettere på andre deler av familiens forpliktelser. Det er imidlertid *ikke* tilfellet. Parene påtar seg tvert imot uforholdsmessig store og forpliktende prosjekter i tilknytning til hjem og familie. Og de gjør det selv. Her er det lite oppgaveutsetting i form av vaskehjelp eller kommersielle bursdagsarrangementer, og det går lite i halvfabrikata og andre lettvinde løsninger. Det legges for eksempel stor vekt på å lage mat fra bunnen av og å samle familien til et daglig felles middagsmåltid. Flere av parene forteller at de har matlaging som en felles hobby, de «lager en del sånn spennende mat sammen» og «liker å planlegge og å handle inn sammen». Et enda mer slående uttrykk for denne gjør-det-selv-orienteringen er at disse tokarriereparene har en tendens til å holde på med den samme type omfattende byggeprosjekter i hjem og hytte som i norsk sammenheng tidligere er beskrevet i mer kjønnsstradisjonelle og mindre karriereorienterte familier (Gullestad 1984, Solheim m.fl. 1986). Ofte gjøres mye av arbeidet i disse bygge- og oppussingsprosjektene med egne hender, noe som innebærer at parene tilbringer en ikke ubetydelig del av helger og ferier som håndverkere. Spørsmålet er hva slags motivasjoner det er som driver denne gjør-det-selv-orienteringen i disse dobbeltlikestilte tokarriereparene. Hvordan kan denne orienteringen forstås i lys av utdanningsmiddelklassens særlige situasjon i dagens Norge? Eller sagt på en annen måte: hvorfor setter ikke disse tokarrierefamilieene familiearbeidet ut slik det er mer vanlig blant tokarrierefamilier i andre land?

PROTESTANTISK ETTERLEVNING?

«Gjør det selv»-orienteringen kan knyttes til flere strukturelle og historiske trekk i det norske samfunnet. Ett av dem er at små lønnsforskjeller gjør at det i større grad framstår som økonomisk rasjonelt å gjøre oppgaver selv, framfor å leie inn arbeidskraft. Høy timepris på håndverkere og profesjonelle rengjøringshjelpere gjør for eksempel at de færreste i utdanningsmiddelklassen kan finansiere en time innleid snekker eller vaskehjelp med en overtidstime på egen jobb. Mer generelt har mindre klasseforskjeller medvirket til at det i norsk etterkrigstid og fram til i dag har vært liten tradisjon for tjenerskap i hjemmet. Et annet forhold som har trukket i samme retning, er at industrialisering og urbanisering inntraff sent i Norge. Århundrelange bonde- og småbrukertradisjoner har gjort seg gjeldende helt opp i vår tid (Melby 1999). I langt større grad enn i andre europeiske land ble naturalhusholdningen opprettholdt langt utover 1800-tallet. I en norsk kontekst tok det for eksempel selv i velstående byhjem lang tid før kjøpemarkedet overtok for hjemlig råvareproduksjon. Som Jorunn Sol-

heim (2002) peker på, har slike trekk trolig bidratt til at den private husholdsfære i Norge har beholdt sin karakter av å være en arbeidssfære, og ikke bare en intimsfære. Man kan altså forklare investeringsviljen i forbindelse med hjem og familie som videreføring av en «gjør-det-selv»-orientering med dype røtter i norsk kultur.

Disse sporene kommer på ulike måter til uttrykk i intervjupersonenes fortellinger. Eirik avviser for eksempel tanken om utstrakt utsetting av familiens oppgaver. Ikke fordi han har moralske betenkeligheter, men fordi det ville være i strid med det han oppfatter som *meningen* med å være hjemme. «Om du skal kjøpe ferdig mat og få andre til å vaske klærne dine, hva skal du til slutt gjøre hjemme liksom? Hvorfor er du hjemme?». Ut fra samme resonnement mener han som arkitekt at planløsningen i moderne hus er uhensiktsmessig. Det er for mye plass til stue og for lite plass til klesvask og andre arbeidsoppgaver. For, som han sier, «det er egentlig færre og færre som sitter i den stuen, for man gjør andre ting hjemme, man gjør disse praktiske tingene.» En mulig forklaring på at Eirik ikke kan forstå hva man «til slutt skal gjøre hjemme» dersom man ikke gjør det meste selv, kan nettopp være at vi her står overfor etterlevninger etter en protestantisk bonde- og selvbergingskultur. På samme måte kan man tolke Johans motvilje mot konas forslag om vaskehjelp: det er nettopp fordi mye av meningen for ham ligger i «å vedlikeholde og ta vare på det du har». Ifølge Johan handler det om «noe med nærkontakten til det og ... at du skal skure litt og du skal ... du skal ikke bare – det skal ikke bare være en fasade, men noe som du skal ta i virkelig konkret.»

Hos noen av intervjupersonene er dette trukket særlig langt. Ett av parene, Espen og Inger, er i gang med et større byggeprosjekt på hytta på fjellet. I intervjuene forteller de begge uavhengig av hverandre om en helg for ikke så lenge siden, da barna var hos besteforeldrene og de hadde benyttet anledningen til å bære materialer fra parkeringsplassen til hytta, en avstand på én kilometer. På veien hjem regnet de ut at de i løpet av helga hadde båret fem og et halvt tonn med stein og sement inn til hytta. Begge beskriver dette som en vanvittig galskap. Men de er ikke alene; byggeprosjekter av tilsvarende stort omfang dukker også opp i andre intervjuer. Faktisk rapporterer ett av de andre parene, Kristin og Leiv, at de nylig har båret ut seks tonn med stein i forbindelse med utbyggingsprosjektet i sin rekkehusleilighet. I denne sammenheng formidler ofte parene en egen tilfredsstillelse ved at man, som Inger formulerer det, selv «har bygd og skapt og båret». Inger ironiserer selv over denne protestantiske mentaliteten. Når de setter i gang med hyttebyggingsprosjektet, er det jo ikke sementbæringen de drømmer om; «du ser for deg godstolen og drinken ved siden av! Og det er jo på en måte det vi bygger!». Men Inger får likevel problemer med å nyte langhelgen de var på i Roma, der alt ble «servert på et fat». Hun opplever det som mye mer meningsfylt å drømme om den framtidige «godstolen og drinken ved siden av» mens hun bærer sement mellom hytta og parkeringsplassen.

Med andre ord kan man tenke seg at en utstrakt utsetting av familiens oppgaver møter motstand i seiglivede kulturelle tradisjoner som gjør at disse parene får problemer med å få andre til å gjøre sementbæringen og sokkesorteringen for seg. Rett og

slett fordi det er her, i bæringen og byggingen, meningen befinner seg. Det er de arbeidsmessige investeringene som er selve poenget. Litt som om gleden ved å nå fjelltoppen ikke er den samme om du har tatt skiheisen det første stykket. At denne protestantiske maksimen ser ut til å sitte så dypt i dette utvalget med særlig likestillingsorienterte kunnskapsarbeidere, er imidlertid ikke i seg selv noen garanti for at den har appell i middelklassen mer generelt. Enda mindre sikkert er det om gjør-det-selv-maksimen vil bevare den samme attraksjonskraften i tiden framover. Vi kan like gjerne ha å gjøre med en slags siste krampetrekning av en protestantisk etikk som har sittet ekstra hardt i den delen av utdanningsmiddelklassen som har relativt mer kulturell enn økonomisk kapital – det Mike Savage et al. (1992) i en britisk har sammenheng har betegnet som *den asketiske* middelklassen. Men om dette er tilfellet, er det likevel interessant å spørre hvorfor gjør-det-selv-maksimen skulle gjøre seg så til de grader sterkt gjeldende i hjemmelivet hos disse likestilte tokarriereparene. Man kunne jo ellers tenke seg at de skulle være mer orientert mot å kanalisere kreftene til jobben? For selv om det ikke uten videre er økonomisk lønnsomt å ha vaskehjelp og snekker for å frigjøre tid, synes det likevel noe irrasjonelt å bygge sitt eget hus fra grunnen av eller bære seks tonn med stein og sement når begge har jobber der mulighetene for avansement og nye spennende utfordringer er knyttet til maksimal investering av tid og krefter. En mulighet som det kan være verd å utforske, er imidlertid om denne viljen til arbeidsmessige investeringer kan ha fått en *ny* betydning og møter bestemte behov i den situasjonen disse parene befinner seg. Kanskje er det slik at disse gjør-det-selv-prosjektene ikke oppbevares av noe gammelt og tradisjonelt, men nettopp er en viktig bærebjelke i den likestilte middelklassens *nye* familieprosjekt i dagens Norge?

ET NYTT ROMANTISK SELVSKAPINGSPROSJEKT?

De mest forpliktende gjør-det-selv-prosjektene dukker ofte opp i intervjuene i forbindelse med en helt bestemt utfordring: Selv om disse parene er skjønt enige om å legge lista høyt når det gjelder oppfølging av barn og hjem, har jobbens krav en tendens til å framstå som litt mer absolutte, og kanskje innimellom også litt mer forførende enn familiens. Parene står dermed stadig overfor det jeg med Tordis Borchgrevink (1995) vil betegne som et «farlig tomrom» i familien; et fravær av noen som holder det hele sammen; et emosjonelt og administrativt senter. Det er nettopp når de føler angsten for dette tomrommet at Espen og Inger pålegger seg selv ytterligere forpliktelser og går i gang med det store utbyggingsprosjektet på hytta. Mitt forslag er at denne tilsynelatende galskapen har et rasjonale: Fordi begge er like dedikert til jobben sin, kan ikke tomrommet i familien fylles opp ved å gripe tilbake til tradisjonelle modeller for hjemlig livslykke. Så lenge de står uten noe bakkemannskap hjemme, samtidig som de mener «man skal skure litt» og gjøre tingene selv – blir forestillingen om hjemmet som en rolig havn, der man kan trekke seg tilbake og «bare være», utilgjengelig for disse tokarriereparene. Hjemmet er i stedet et sted med brødsmler,

tomme kjøleskap, skitne sokker og bortkommet fotballutstyr. I denne situasjonen blir det maktpåliggende å skape en investeringsvilje på hjemmebane som kan konkurrere med jobbens tiltrekningskraft. Da må hjemmelivet bestå av noe annet enn kontinuerlige forhandlinger om brødsmulene. Det må i stedet fylles med noe som på tilsvarende måte som jobben kan «trigge engasjementet», det vil si noe som genererer lyst og forpliktelse til å investere i fellesskapet (Aarseth 2008b). Og det er ikke vilkårlig hva som trigger. De ulike redebyggings- og matlagingsprosjektene ser nettopp ut til å være særlig godt egnet. De rammer trivialitetene inn i et oppdrag med sterkere attraksjonskraft.

Noe av det som driver disse gjør-det-selv-prosjektene er åpenbart knyttet til det Mike Featherstone (1991) har betegnet som en estetisering av hverdagslivet; at den estetiske dimensjonen ved det vi gjør og ved tingene vi omgir oss med får ny betydning. Fortellingene om hjemskapingsprosjektene har også klare konnotasjoner til det Colin Campbell (1987) betegner som selve drivkraften i kapitalismens motivasjonsform: *an imaginative hedonism*, en forestillingsbasert nytelsesorientering. Denne forestillingsbaserte nytelsesorienteringen består ikke i begjæret etter umiddelbar tilfredsstillelse, men handler snarere om en evig jakt på, og dagdrømmer om, nye muligheter på grensen mellom det som er nå og forestillingene om det som kan bli. Vi drives av en stadig søken etter nye og i prinsippet realiserbare drømmer. Dette er kapitalismens romantiske ånd, mener Campbell; «the dream will be carried forward and attached to some new object of desire such that the illusory pleasures may, once more, be re-experienced» (1987: 86). Siden nytelsen knyttet til disse drømmene og denne forestillingsverdenen først og fremst er av emosjonell og estetisk karakter, er det også de produktene som har størst potensial for projisering av estetiske og ekspressive drømmer som blir særlig viktige.

Campbell knytter analysen av denne romantiske ånd til moderne forbrukerkultur. Men selv om mye tyder på at disse parenes matlagings- og redebyggingsprosjekter får mye av sin attraksjonskraft fra konsumkulturens glansede kokebøker og interiørbutikkens forlokkende univers, handler dette om noe mer enn *styling*; det handler ikke først og fremst om å sette sammen og velge mellom ulike ferdigproduserte artefakter. I stedet framheves, som vi har sett, betydningen av å gjøre det selv, «med egne hender». Det er gleden over å skape noe som framstår som hovedbudskapet; «så lenge jeg kunne sette mitt eget preg på det, så kunne jeg funnet meg til rette mange steder», sier Sven. Det ville være vanskeligere for ham å føle seg hjemme i noe andre har utformet: «jeg har nok problemer med å ... altså komme inn i et ferdig ... av interiørarkitekt laget interiør, det er ikke helt min ting.» Tilsvarende er det med maten. Å kjøpe noe ferdig er noe helt annet enn å tilberede måltidet selv. Derfor investerer de fleste parene tid og krefter i matlagingen. Eirik mener også at den gode samtalen rundt middagsbordet har en tendens til å utebli de dagene de serverer hamburgere og familiemedlemmene spiser mer «i farta». Her kreves investering av tid, omtanke og arbeid. Når parene skal formidle hva dette handler om, glir fortellingene om jobben og familien i påfallende stor grad over i hverandre i intervjuene. På begge arenaer

handler det om utprøving og utforskning av nye sider ved egen skaperevne. Parene er opptatt av «å fornye seg» eller «å leke litt med ulike løsninger». Dermed kan det se ut som byggingen og matlagingen har mye til felles med den form for kreativ selvtfoldelse som mange av intervjupersonene beskriver som det som «trigger dem» på jobben (Aarseth 2007, 2008b). Det er gjennom «å gi mye av seg» selv at man kan «få til noe litt spesielt» – enten det dreier seg om prosjektet på jobben eller middagsmåltidet eller det nye påbygget på hytta.

Dyrkingen av det estetisk-ekspressive i det senmoderne samfunnet kan ifølge Charles Taylor (1989) føres tilbake til romantikkens dyrking av individuell subjektivitet og en indre forestillingsverden i form av drømmer, lengsler og følelser. Menneskets subjektivitet må realiseres gjennom at hvert menneske lever opp til den form for originalitet man er bærer av. Følgelig blir selve uttrykket, eller kanskje mer presist – avtrykket – av ens egen subjektive utfoldelse i verden, av avgjørende betydning. Et slikt romantisk selvtfoldelsesideal ser ut til å revitaliseres i deler av det postindustrielle arbeidslivet; det blir viktig å inneha eller kunne generere en «lystpreget inderlighet» (Solbrække 2005). I den forstand kan det argumenteres for at den romantiske motivasjonsformen Campbell beskriver ikke nødvendigvis bare gjør seg gjeldende i forhold til forbruk (Solbrække 2005, Solheim 2007). Det som driver denne romantiske ånd, enten det gjelder forbruk eller arbeidsmessige investeringer, er en søken etter stadig nye, og i prinsippet realiserbare drømmer. Som Campbell påpeker, er det nettopp på grensestedet mellom det som er og det som ennå ikke er, at forestillingsevnen i sterkest grad fyller den foreliggende virkeligheten med fortryllelse. Det er en mulighet at intervjupersonene, når de bærer sement, snekrer eller leser kokebøker og planlegger nye eksperimenter på kjøkkenet, er i gang med å intensivere dette grensestedet mellom opplevelsen og forventningsfullheten på en måte som gir mer fortryllelse enn om de skulle kjøpt et ferdig produkt. I så fall kan det se ut som om den protestantiske gjør-det-selv-orienteringen veves sammen med det romantiske selvtfoldelsesidealet og gir næring til det vi kan betegne som en *protestantisk selvskapingsromantikk*. En mulighet er dermed at gjør-det-selv-prosjektene i familien kan tolkes som et svar på den nye situasjonen de dobbeltlikestilte tokarriereparene står overfor: Motsatt av det man skulle tro, skaper gjør-det-selv-orienteringen i familien en form for synergi mellom de selvskapingsorienterte hjemprosjektene og de selvskapingsorienterte jobbene.

SPYDSPISSER ELLER ETTERNØLERE?

Men selv om disse middelklassefamiliene klarer å skape synergi mellom de krevende jobbene og det dobbelt-likestilte familielivet, er det åpenbare skjær i sjøen. Dersom det som skaper ny gravitasjonskraft i familien er så innvevd i en estetisk-ekspressiv selvtfoldelsesromantikk, kan gjøre-det-selv-prosjektet utvilsomt befinne seg i et spenningsforhold. Så langt har disse parene klart å overvinne dette spenningsforholdet mellom selvtfoldelse og familieforpliktelser ved å utvikle et dobbelt selvtfoldelsesprosjekt som omfatter begge. Spørsmålet er om denne modellen kan holde

stand i møte med en mer globalisert verden med nye kulturelle og økonomiske føringer.

Jeg vil skissere to muligheter. Én mulighet er, som jeg var inne på over, at gjør-det-selv-orienteringen veves sammen med en ny selvskapingsromantikk og gir næring til nye bærekraftige livsprosjekter (Aarseth 2008b). Ved å kombinere en lystpreget inderlighet med forpliktende, arbeidsmessige investeringer, blir familien knyttet til den samme selvskapingsmaksimen som driver investeringene i de selvutviklende jobbene. Man kan tenke seg at nettopp det arbeidsmessige er en viktig bærebjelke i dette nye, at det er disse arbeidsmessige investeringene som gjør at de dobbelt-likestilte parene unngår den form for meningstømming av familien som er beskrevet i andre land (Hochschild 1997). I så fall vil kombinasjonen av kunnskapsintensive jobber og et likestilt gjør-det-selv-familieliv kunne framstå som en bærekraftig modell med framtiden foran seg. Den form for familieorganisering som den doble likestillingsmodellen tilrettelegger for, kan med andre ord beholde og til og med styrke sin attraksjonskraft. Kanskje vil dette gjelde i særlig sterk grad i utdanningsmiddelklassen. Siden denne gruppen jobber med utvikling og håndtering av idéer og kunnskap, kan de i større grad være orientert mot en romantisk selvutfoldelsesmaksime som vektlegger den form for selvutvikling og dyrking av en individuell subjektivitet som ikke minst får næring i hverdagslivets nære relasjoner.

En like nærliggende mulighet er imidlertid at denne gjør-det-selv-orienteringen på mange måter kan betraktes som en kulturell etterlevning som gradvis vil svinne hen i møtet med en mer globalisert senkapitalisme. Man kan tenke seg at en mer konsum- og nytelsesorientert romantikk som den Campbell beskriver vil overskygge gjør-det-selv-maksimen og at dagdrømmer og lengsler i større grad vi rette seg mot en rendyrking av det estetisk-ekspressive, på bekostning av hverdagslivets trivialiteter. Det er flere økonomiske og kulturelle trekk som kan peke i denne retning. Hverdagsestetikken tilbys på nye måter som ferdige produkter på markedet, i form av ferdiglagd gourmetmat og ferdig-stylede interiører. Den romantiske kjærligheten i parforholdet knyttes i økende grad til en kommersiell opplevelsesøkonomi (Illouz 1997), til spaopphold på gamle herregårder eller weekend-turer til Paris. En annen tendens som er svært tydelig i en rekke vestlige land, er en ny betoning av målrettede investeringer i barnas kulturelle kapital gjennom ulike kostbare og kvalitetsintensive dannelses- og læringstilbud; «enrichment activities» (Vincent og Ball 2007). Et relativt sannsynlig scenario er at slike kommersielle tilbud i økende grad kan erstatte den form for foreldre- og dugnadsbaserte fritidsaktiviteter som det har vært tradisjon for i norsk sammenheng. Som nevnt innledningsvis, ser vi allerede en økende tendens til ulike former for innleid hjelp (Kitterød 2009). Selv om tallet på *au pairer* fortsatt er lavt, øker omfanget så raskt at det kan se ut som om mindre asketiske deler av øvre middelklasse ved inngangen til det 21. århundre er i ferd med å gjeninnføre tjenerskapet. Økt globalisering i økonomi og arbeidsliv kan i tiden framover være med på å forsterke slike utviklingstrekk. Middelklassen opererer i økende grad på tvers av landegrensene i forbindelse med studier og utenlandsopphold som «privileged expa-

triates» (Scott 2006). De er også i økende grad tilknyttet transnasjonale virksomheter med andre arbeidstidskulturer enn den norske (Børve og Kvande 2007). I den grad det norske folk generelt har vært influert av egalitære verdier (Lien m.fl. 2001), peker en ny dansk studie i retning av at det pågår et skifte i middelklassen (Prieur 2008: 67). Global orientering og kosmopolitisk tilknytning framtrer i dag som et særlig viktig kjennetegn ved høy økonomisk og kulturell kapital. Kulturelle motforestillinger mot tjenerskap i huset og mot privat barneomsorg og pedagogiske tilbud kan i økende grad bli utfordret i møte med en slik kosmopolitisk orientering. Samtidig kan de nye mulighetene for å hyre inn utenlandsk arbeidskraft til relativt lave kostnader sannsynligvis vedvare, om de ikke også styrkes. Dette innebærer at større deler av den norske middelklassen får mulighet til det samme omfanget av tjenesteutsetting som middelklassen i andre land har hatt.

Den mest avgjørende faktoren er kanskje likevel at et mer globalt arbeidsmarked og større lønnsforskjeller kan åpne for ny tvang og muligheter – sett fra et middelklasseståsted. Gjør-det-selv-maksimen jeg har beskrevet over, medfører selvsagt et strevsomt hverdagsliv. Dette gjelder selv med de velferdsordninger og det regulerte arbeidslivet vi har vært vant til i norsk sammenheng. Om større deler av arbeidslivet blir utsatt for internasjonal konkurranse og internasjonale arbeidstidskulturer, er det grunn til å tro at dette er et svært skjørt arrangement. En indikasjon på dette kommer fram i fortellingene til de av intervjupersonene som jobber innenfor private multinasjonale selskaper. Her er det mye tydeligere tegn på at det likestilte arrangementet henger i en tynn tråd. Intervjupersonene trekker for eksempel fram selskapets forventning om lengre jobbopphold utenlands, jobbing på ettermiddag og kveldstid og lite rom for periodevis svakere resultater. Dette handler også om hva som er «normen» på arbeidsplassen; om jobben er organisert med tanke på at man har et bakke-mannskap hjemme eller om den organisert med tanke på at man har familie- og omsorgsansvar. Studier fra bransjer med tradisjonelt større mannsdominans og tettere kontaktflate med internasjonale markeder viser at det norske idealet om familie-arbeid-kombinasjon sliter tungt i møte med en jobbkultur preget av trekkene over (Halrynjo og Lyng 2009). Mye tyder på at det doble likestillingsprosjektet her jobber i motbakke.

DET NORSKE LIKESTILLINGSPROSJEKTETS SVANESANG?

Den doble likestillingsmodellen ser altså ut til å passe som hånd i hanske med en protestantisk gjør-det-selv-orientering som foreløpig ser ut til å leve i beste velgående i deler av norsk utdanningsmiddelklasse. Denne sterke prioriteringen av prosjekter i familien og trangen til å gjøre sementbæringen og matlagingen selv kan selvsagt problematiseres. Ove Skarpenes (2007) hevder for eksempel at den norske utdanningsmiddelklassen sammenliknet med utdanningsmiddelklassen i andre land mangler en kunnskaps- og dannelseskultur og i større grad synes å være orientert mot en materiell kultur knyttet til mat, klær og interiør.³ Som forfatteren Torgrim Eggen formu-

lerer det: «Man er nødt til å se sannheten i øynene. Norge er ikke en kulturnasjon, men et oppussingsobjekt.»⁴ Gjør-det-selv-prosjektene i hus og hjem kan også sees som uttrykk for en påfallende sterk dyrking av en privatisert hjemmesfære; en særegen norsk hjemsentrerthet, som man kan – og kanskje også bør – sette et spørsmålstegn ved (Gullestad 2006). Slike diskusjoner må jeg imidlertid la ligge her. Mitt poeng i denne sammenheng er at gjør-det-selv-orienteringen jeg finner hos disse likestilte kunnskapsarbeiderne ikke bare motiverer oppslutningen om den doble likestillingsmodellen, men også gir næring til en form for protestantisk selvutfoldelsesromantikk som både åpner for en overskridelse av konflikten mellom selvrealisering og familieforpliktelser og skaper et nytt samspill mellom jobb og familie. Denne tilsynelatende lykkelige løsning på spenningsforholdet mellom selvutfoldelse og familiefelleskap er imidlertid ikke noen garanti for at utdanningsmiddelklassen vil fortsette å slutte opp om den doble likestillingsmodellen. Flere kulturelle og økonomiske utviklingstrekk peker nemlig i retning av at familiearbeidet også i norsk sammenheng i større grad vil settes ut til andre. «Gjør-det-selv-maksimen» i den likestilte utdanningsmiddelklassen kan utmerket godt være en siste krampetrekning av en selvbergingsromantikk som har sittet ekstra hardt i deler av middelklassen og som nå er i ferd med å møte sin overmakt i form av et stadig mer globalisert arbeidsliv og en stadig mer estetisk-ekspressiv konsumkultur.

Så kunne man si at det ikke er noen katastrofe om man gjeninnførte tjenerskapet når nå forholdene ligger så godt til rette for det. Skal ønsket om å «sole seg i glansen av å være det egalitære anderledeslandet der vi vasker dritten vår sjøl» veie tyngre enn «hensynet til fattige kvinnelige arbeidsmigranternes ønske om å jobbe og tjene penger», spør for eksempel Knut Bergem (2007: 32) i en artikkel i *Samtiden*. Han peker på at «kravene til fritid og oppfølging av barn har blitt større. Samtidig er menn fortsatt lite villige til å ta sin del av husarbeidet» (2007: 28). Er man opptatt av selvutfoldelse både i jobb og fritid, og det er det altså mye som tyder på at utdanningsmiddelklassen er, kan det synes irrasjonelt å takke nei når andre tilbyr seg å ta seg av hverdagslivets trivialiteter for en billig penge – det være seg en filippinsk *au pair* eller illegal hushjelp. Enda mer irrasjonelt ville det høyst sannsynlig fortone seg om staten la til rette for dette, moralsk og økonomisk, ved å endre reglene for oppholds- og arbeidstillatelse og åpne for skattefritak for kjøp av tjenester i hjemmet. Selv om gjør-det-selv-maksimen skaper ny samhørighet og ny investeringsvilje i hjem og familie, er det også snakk om et krevende og slitsomt hverdagsliv. Når man sitter der mellom brødmuler og skitne sokker, kan det være lett å drømme om avlastning hjemme. Men bytter vi ut de «nye» involverte fedrene med innleid hjelp med dårlige lønns- og arbeidsvilkår, kan vi stå overfor to forskyvninger – som henger nøye sammen: For det første vil økt bruk av innleid hjelp i hjemmet, eller tjenerskap, kunne forsterke en type personlige dominansrelasjoner som er beskrevet i land med større klassekonflikter (Skeggs 1997), men som i nyere tid har vært relativt lite utbredt i Norge (men se Hobbøl 2008). For det andre vil mindre arbeidsmessige investeringer i familien føre til mer «farlige tomrom» – familier som tømmes for mening, lystpreget inderlighet og

samhørighet. I så fall vil trolig veien være kort til en ny omfavning av en kjønnstradisjonell romantikk med en kvinnelig hjemskaper og en mannlig familieforsørger. I begge tilfeller vil vi stå overfor en mulig forsterkning av konflikten mellom å dyrke eget livsprosjekt og investere i forpliktende familiefelleskap.

NOTER

- 1 I 2000 ble det gitt midlertidig arbeids- og oppholdstillatelse til 277 personer som kom til Norge som *au pair* (NOU 2004/20). I 2008 var tallet steget til 1639 personer (UDI Tall og fakta 2008). De fleste av disse var kvinner med filippinsk statsborgerskap. Det er imidlertid grunn til å anta at antall immigranter som jobber som hushjelper er høyere (Bergem 2007). Det er ikke mulig å få arbeids- og oppholdstillatelse som hushjelp i Norge, og det er derfor kun immigranter som kommer hit på «kulturutveksling» gjennom *au pair*-ordningen som registreres.
- 2 Undersøkelsen er basert på en narrativ intervjumetode der intervjufortellingene i størst mulig grad struktureres ut fra intervjupersonens frie assosiasjoner på en måte som åpner for å få tak i personens emosjonelle investeringer (Hollway og Jefferson 2000). Partene i hvert par er intervjuet hver for seg, og begge parter er intervjuet to ganger. Intervjuene ble organisert rundt relasjonen mellom hjemmeliv og jobbliv. Det jeg ville ha tak i var hvordan intervjupersonene skaper en bestemt meningssammenheng i sine prosjekter når de former relativt frie fortellinger om familie- og arbeidsliv.
- 3 Skarpenes finner i sin undersøkelse at den norske utdanningsmiddelklassen har en «kultur for natur» og er mer opptatt av å bruke fritiden på friluftsliv enn på for eksempel kunst, klassisk musikk og litteratur. Spørsmålet om utdanningsmiddelklassens forhold til materiell kultur (mat, klær, interiør) og hverdagestetikk er ikke omfattet av denne undersøkelsen, og framsettes som en begrunnet antakelse.
- 4 I sin faste spalte i bladet *Elle Interiør*.

LITTERATUR

- Bergem, Knut V. (2007): «Det nye tjenerskapet». *Samtiden* nr. 3.
- Borchgrevink, Tordis (1995): «The Fairful Empty Space», i Borchgrevink, Tordis og Øystein Gullvåg Holter (red.): *Labour of Love. Beyond the Self-Evidence of Everyday Life*. Aldershot: Avebury.
- Brandt, Berith og Elin Kvande (2003): *Fleksible fedre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Børve, Hege og Elin Kvande (2007): «Tidskulturer i en global kunnskapsorganisasjon» i Kvande, Elin og Bente Rasmussen (red.): *Arbeidslivets klemmer. Paradokser i det nye arbeidslivet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Campbell, Colin (1987): *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Ellingsæter, Anne Lise (2004): «De nye mødrene og remoralisering av moderskapet». *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 4: 373–383.
- Ellingsæter, Anne Lise og Arnlaug Leira (2006): *Politicising Parenthood in Scandinavia*. Bristol: Polity Press.

- Featherstone, Mike (1991): *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage.
- Grambo, Anne-Cathrine og Sigrid Myklebø (2009): *Moderne familier – tradisjonelle valg*. NAV-rapport nr. 2.
- Gullestad, Marianne (1984): *Kitchen-Table Society: A Case Study of Family Life and Friendships of Young Working-Class Mothers in Urban Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, Marianne (2006): *Plausible Prejudice. Everyday Experiences and Social Images of Nation, Culture and Race*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hobbøl, Marina (2008): «Takknemlige tjenere. Myter om kvinnelig arbeidsinnvandring». *Samtiden* nr. 4.
- Halrynjo, Sigtona og Selma Therese Lyng (2009): «Preferences, constraints or schemas of devotion? Exploring Norwegian mothers' withdrawals from high-commitment careers». *British Journal of Sociology* 60(2).
- Hochschild, Arlie (1997). *The Timebind. When work becomes home and home becomes work*. New York: Metropolitan Books.
- Hollway, Wendy og Tony Jefferson (2000): *Doing Qualitative Research Differently: Free Association, Narrative and the Interview Method*. London: Sage.
- Illouz, Eva (1997): *Consuming the Romantic Utopia. Love and the Cultural Contradictions of Capitalism*. Berkeley: University of California Press.
- Kitterød, Ragni Hege (2000): «Hus- og omsorgsarbeid blant småbarnsforeldre: Størst likedeling blant de høyt utdannede». *Samfunnsspeilet* nr. 5: 34–47.
- Kitterød, Ragni Hege (2002): «Store endringer i småbarnsforeldres dagligliv». *Samfunnsspeilet* nr. 4–5: 14–22.
- Kitterød, Ragni Hege (2007): «Fremdeles et tosporet foreldreskap? Mors og fars yrkesarbeid i barnefasen», i Kvande, Elin og Bente Rasmussen (red.): *Arbeidslivets klemmer. Paradoxer i det nye arbeidslivet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kitterød, Ragni Hege (2009). Rengjøringshjelp i norske husholdninger. *Samfunnsspeilet* nr. 1. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Lien, M., H. Lidén og H. Vike (red.) (2001). *Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Melby, Kari (1999): «Husmorens epoke. 1900–1950», i Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.): *Med kjønns- perspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag. NOU 2004:20. *Ny utlendingslov*.
- Prieur, A. L. Rosenlund og J. Skjott-Larsen (2008). Cultural Capital today. A case study from Denmark. *Poetics* 36.
- Savage, M. J. Barlow, P. Dickens og T. Fielding (1992). *Property, Bureaucracy and Culture*. London: Routledge.
- Scott, S. (2006). «The Social Morphology of Skilled Migration: The Case of the British Middle Class in Paris». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, september.
- Skarpenes, Ove (2007). «Den 'legitime kulturens' moralske forankring». *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 4: 531–559.
- Skeggs, Beverley (1997): *Formations of Class and Gender*. London: Sage.

- Solheim, Jorunn (2002): «Kjønn som analytisk nøkkel til kultur». *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 1: 105–117.
- Solheim, Jorunn (2007): *Kjønn og modernitet*. Oslo: Pax.
- Solheim, Jorunn, Hanne Heen og Øystein Gullvåg Holter (1986): *Nordsjøliv og hjemmeliv*. AFI-rapport 35. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Solbrække, Kari Nyheim (2005): *Inderlig maskulinitet. Om etablering av kjønnsmakt i «ny» økonomi*. Dr.polit.-avhandling, Universitetet i Oslo.
- Taylor, Charles (1989): *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UDI Tall og fakta 2008: www.udi.no/Oversiktsider/Boker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Arssrapporter/Tall-og-fakta-2008/
- Vincent, Carol og Stephen J. Ball (2007). «Making up the Middle-Class Child: Families: Activities and Class Dispositions». *Sociology* 41(6).
- Aarseth, Helene (2007): «Optimalisering på alle livsområder? Likestilt familieliv i ny økonomi», i Kvande, Elin og Bente Rasmussen (red.): *Arbeidslivets klemmer. Paradoksene i det nye arbeidslivet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Aarseth, Helene (2008a): «Samstemt selvskaping: Nye fedre i ny økonomi». *Tidsskrift for kjønnsforskning* nr. 2: 4–21.
- Aarseth, Helene (2008b): «Selvskapingsromantikk i endring? Tokarrierefamiliens nye investeringsmaksime». *Sosiologi i dag* nr. 4: 51–74.